

le birlikte Yemen'den göç ederek III. yüz-yılın başlarında Irak'a yerleşmişlerdir. Tenuh kabilesinden Cezîme el-Ebraş adlı bir soylu, bu bölgede 240 yılı civarında siyasî ve askerî faaliyetlere başlayıp çeşitli Arap kabileleriyle savaştı ve 268'de Tedmür (Palmira) Kraliçesi Zeyneb (Zebbâ, Zenobia) tarafından öldürüldü. Bunun üzerine kız kardeşinin oğlu Amr b. Adî, Lahmîler'in ilk hükümdarı sıfatıyla iktidara geldi. Başşehri Hîre olan Lahmîler'e bu sebeple Hîreliiler, kurucularına nisbetle Amr b. Adî oğulları, Amr'ın babasının veya dedesinin bazı rivayetlerde Nasr şeklinde zikredilmesinden dolayı Nasrîler ve üç kralları Münzir adını taşıdığı için Menâzire de denmiştir. Suriye'de hüküm süren diğer Arap hânedanı Gassânîler Bizans İmparatorluğu'na, Lahmîler ise Sâsânîler'e bağlıydı. Bizans'tan ve bedevî Arap kabilelerinden gelebilecek saldırılara karşı Sâsânîler için bir tampon devlet vazifesi gören Lahmîler, özellikle IV-VI. yüzyıllarda Bizanslılar'la Gassânîler karşısında yer alarak siyasî ve askerî bakımdan önemli roller oynadılar.

Sayılarının yirmi kadar olduğu bilinen Lahmî hükümdarlarının en meşhuru Amr b. Adî'nin oğlu İmruülkays'tır. 288-328 yılları arasında hüküm süren İmruülkays, Esed ve Nizâr kabilelerini hâkimiyeti altına alarak devletin büyümesini sağladı; bu arada Hıristiyanlığı kabul edip Sâsânîler'in yanında Bizans ile de ittifak yaptı. Daha sonra Suriye topraklarına girdiyse de Havran'da (Nemâre) öldü. Nemâre'de keşfedilen mezarındaki 329 tarihli yazılar en eski Arap kitâbelerindedir ve "bütün Araplar'ın kralı" İmruülkays'ın Sâsânî ve Bizans devletleri tarafından vekil olarak tanıdığından bahsetmektedir. Nu'mân el-A'ver zamanında (403-431) Hîre'de meşhur Havarnak ve Sedir sarayları yapıldı, Suriye'ye Arap şiir ve efsanelerine konu olan seferler düzenlendi. Nu'mân el-A'ver, Sâsânî Devleti'nin başşehri Medâin'i basarak I. Yazdicerd'in oğlu Behrâm-ı Gûr'u da tahta oturttu. VI. yüzyılın ilk yarısında Hîre tahtında yine büyük bir hükümdar olan ve Mâüsemâ lakabıyla tanınan III. Münzir vardı. Münzir Bizanslılar'a karşı önemli başarılar elde etti; esir aldığı iki Bizans kumandanının serbest bırakılması için İmparator I. Iustinos ona elçi gönderdi; 524 yılında Hîre'nin güneydoğusundaki Remle kasabasında yapılan antlaşma ile esirler serbest bırakıldı. III. Münzir, 531 yılında Urfa'nın güneyinde Fırat nehri kıyısında yapılan Kallinikum sava-

şında Bizans ordusunu yenerek büyük bir zafer kazandı. 539'da Gassânî Kralı Hâris ile girdiği çatışma 545 yılına kadar süren Sâsânî-Bizans savaşına dönüştü. III. Münzir, 554'te Gassânîler'le savaşırken Kinnasrin'de Yevmü'l-hıyâr denilen savaşta öldürüldü. Bazan annesine nisbetle Amr b. Hind diye de anılan III. Münzir'in oğlu Amr döneminde 561 yılında Bizans ve Sâsânî devletleri arasında yapılan antlaşma müttefikleri olan Gassânî ve Lahmîler için de bağlayıcı idi ve karşılıklı çatışmaya girmemeyi, Arap tâcirlerinin belirlenen güzergâhı izlemek ve ilgili devlet makamlarından izin almak şartıyla ticarî seyahatler yapabilmelerini karara bağlamaktaydı.

Meşhur Arap şairleri Nâbîga ez-Zübeyânî ve Adî b. Zeyd ile ilişkileri sebebiyle diğerlerine göre hakkında daha fazla bilgi bulunan son Lahmî hükümdarı III. Nu'mân b. Münzir (580-602) güçlü bir hükümdar olup kendisine karşı çıkan Arap kabilelerini bastırdı ve Hîre'de hâkimiyetini sağlamıştı. Onun döneminde Hîre başlıca kültür merkezlerinden biri haline geldi. Nu'mân b. Münzir, kızını kendisine göndermesini isteyen Sâsânî kısırâsı Perviz'e red cevabı verince Medâin'e çağrıldı. Nu'mân, başına gelecek felâketi tahmin ettiği için ailesiyle hazine ve silâhlarını Bekir b. Vâil kabilesinin bir kolu olan Şeybânîler'e emanet edip Medâin'e gitmek zorunda kaldı; burada bir süre hapsedildikten sonra öldürüldü, böylece Lahmî hânedanı son buldu. Kısırâ buraya Tay kabilesinden İyâs b. Kabîsa'yı vali tayin ederek yanında da İranlı bir merzûbân görevlendirdi. Vali İyâs, Şeybânîler'den Nu'mân'ın ailesini, hazine ve silâhlarını isteyince meşhur Zûkâr savaşı vuku buldu ve Sâsânîler yenildi.

Lahmîler'in kurucusu Amr b. Adî, Mani'nin Sâsânîler'ce öldürülmesinden sonra Maniheizm'in hâmilğini benimsemişti. Bununla birlikte hânedanın başında bulunanların çoğu Nestûrî hıristiyanlardandı. Ülkede Bizans'a tâbi bölgelerden buraya sığınan, başta Ya'kûbîler olmak üzere diğer hıristiyan mezheplerinin mensupları da bulunuyordu. Ayrıca özellikle Hîre ve çevresinde putperestlik, Yahudilik, Mecûsîlik ve Mazdeizm de yaygındı. Bunların mensupları kendi mâbedlerinden serbestçe ibadet edebiliyorlardı.

Bereketli topraklara sahip olan Lahmîler tarım ve hayvancılığın yanında ticaretle de uğraşırlardı. Her yıl Hîre'de kurulan panayıra Suriye, Yemen, Uman, Hicaz,

Bahreyn, İran ve Hindistan'dan pek çok kervan gelirdi. Lahmîler arasında dericilik, kuyumculuk, bakırcılık, demircilik ve dokumacılık çok gelişmişti.

Lahmîler döneminde Hîre ve Enbâr şehirlerinde Arap dili, edebiyatı ve yazısı büyük gelişme göstermiştir. Lahmî kralları edip ve şairleri himayeleri altına almışlar ve birçok ünlü Câhiliye dönemi şairini sayarlarına davet etmişlerdir. Özellikle Hîre'de tıp, eczacılık ve felsefe alanlarında önemli bazı çalışmalar da yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı: Kitâb al-Asnâm* (trc. Beyza Düşüngen), Ankara 1969, s. 42, 46-47; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 184-192; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 343-350; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 14-15; C. Zeydân, *el-'Arab kabile'l-İslâm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-mektebeti'l-hayât), s. 278-283; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, III, 155-314; ayrıca bk. İndeks; Hitti, *İslâm Tarihi*, I, 127-128; Kehhâle, *Mu'cemü kabâ'ili'l-'Arab*, Beyrut 1402/1982, III, 1011-1012; Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1982, s. 62-76; İrfan Shahid, *Byzantium and the Arabs in the Fourth Century*, Washington 1984, bk. İndeks; a.mlf., *Byzantium and the Arabs in the Fifth Century*, Washington 1989, bk. İndeks; a.mlf., *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century*, Washington 1995, I/1, bk. İndeks; a.mlf., "Lakhmids", *EP* (İng.), V, 632-634; [a.mlf.] - H. Lammens, "Lakhm", a.e., V, 632; H. Lammens, "Lahm", *IA*, VI, 6; M. J. Kister, "al-Hira: Some Notes on its Relations with Arabia", *Arabica*, XV, Leiden 1968, s. 143-169.

MEHMET ALİ KAPAR

LAHN (الحن)

Nağme, hata etmek
ve hata anlamında terim.

Sözlükte "nağme, ezgi", kıraatte ve dilde "hata etmek; sözün maksudını anlamak" gibi mânalara gelen lahnin yaygın olan terim anlamı dilde ve kıraatte hata yapmaktır. Buna göre kelimelerin yapısında ve i'rabında hata etmeye lahn denildiği gibi Kur'an okurken harflerin zat ve sıfatlarında hata yapmaya ve yapılan hatalara da lahn denir. Kur'an-ı Kerim'de bir yerde geçen lahn (Muhammed 47/30) "ima, ta'riz, kinaye gibi örtülü anlatım", hadislerde ise "ezgi, nağme, teganni" gibi mânalarda kullanılmıştır. Hz. Ömer'in bir sözünde yer alan lahn "dil, lisan" olarak açıklanmıştır (*Kâmus Tercümesi*, "İhn" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "İhn" md.). Fetihlerin sonucunda Arap olmayan milletlerin Araplar'la karışması üzerine dilde hatalı kullanımlar, kıraatte hatalı okuyuş-

lar ve hadislerde ifade bozuklukları ortaya çıkmıştır. Bu durum Arap lugat ve gramer çalışmalarının temel sebeplerinden sayılmıştır. II. (VIII.) yüzyılın ortalarından itibaren “Lahnü'l-âmme, mâ telhanü fi hi'l-âmme, Lahnü'l-avâm, Lahnü'l-havâs” gibi isimler altında yazılı metinlerde ve konuşmalarda yapılan dil hatalarına dair birçok eser kaleme alınmıştır.

Lahnin “nağme, ezgi, melodi” gibi anlamlar için kullanılması Kur'an'ın makamla okunup okunamayacağı tartışmasıyla yakından ilgilidir. Aralarında Enes b. Mâlik, Saîd b. Cübeyr, Hasan-ı Basrî, İbrâhim en-Nehaî, İbn Sîrîn, Mâlik b. Enes ve Ahmed b. Hanbel'in de bulunduğu bazı âlimler Kur'an lafızlarının yapılarının bozulabileceği, dikkatlerin mânadan makama çevrileceği ve asıl gayeden uzaklaşılacağı gibi gerekçeler ileri sürerek makamla Kur'an okunmasını uygun görmemişlerdir. Bu görüşte olanların delillerinden biri, Kur'an'ın Arap lahniyle okunmasını ve Ehl-i kitabın lahinlerinden sakınılmasını emreden hadistir (Beyhâkî, II, 540). Ancak bu hadis İbnü'l-Cevzî, Zehebî ve Heysemî gibi âlimler tarafından sahih görülmemiştir (M. Abdür-raûf el-Münâvî, II, 66). Diğer bir rivayette, teganni yaparak ezan okuyan bir kişiyi böyle yapmaması için Hz. Peygamber'in uyardığı naklediliyorsa da (Dârekutnî, I, 239) bu rivayetin de münker olduğu anlaşılmaktadır (Zehebî, I, 205).

Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbas, Ebû Hanîfe, Şâfî gibi âlimler, tecvid kurallarına uymak kaydıyla Kur'an'ın makamla okunabileceğini söylerler. Esasen Kur'an-ı Kerim'in kendi nazmında üstün bir âhenk ve müzik mevcuttur. Ayrıca Resûl-i Ekrem'den Kur'an'ın makamla ve güzel bir şekilde okunmasını teşvik eden hadisler nakledilmiştir (meselâ bk. Buhârî, “Tevhîd”, 50, “Ezân”, 102; Müslim, “Şalâtü'l-müsâfirîn”, 232-238). Bu hadislerde Hz. Peygamber'in kıraatinin dinleyenleri etkileyen bir özellikte tertil ile olduğu görülmektedir.

“Hatalı okumak, hatalı konuşmak, i'rab ve tecvide hata etmek” anlamında kullanılan lahn başlıca iki kısımda incelenir. 1. Lahn-i celfî (açık yanlış). Harflerin yapısında ve özelliklerinde (zat ve sıfât-ı lâzimelelerinde) yapılan hata olup bu tür hataları Arapça'ya ve Kur'an okumasını bilen kişiler farkedebilir. Bu hatalar bir harfi başka bir harfle değiştirmek, harf ilâve etmek, mevcut bir harfi terketmek veya bir harfin hareketini değiştirmek, hareketli harfi

sâkin kılmak, sâkin bir harfe hareke vermek şeklinde olabilir. Kur'an okurken bu tür hatalardan mânanın bozulmaması durumunda bile- sakınılması farz-ı ayin kabul edilmiştir (Ali el-Kârî, s. 28). 2. Lahn-i hafî (gizli yanlış). Harflerin sıfât-ı ârizalarında meydana gelen hatalar olup bunlar ehil olmayan kimseler tarafından anlaşılamaz. Lahn-i hafide harfin zatı (yapısı) değişmez, mâna bozulmaz. İhfa, iklâb, izhar, idgam gibi uygulamaları terketmek yahut bunları yanlış yerde yapmak; vâcib medleri eksik, tabii medleri fazla uzatmak; râ harfindeki tekrîr yahut mîm ve nûn harflerindeki gunneler belirtilirken ifrat veya tefritte bulunmak gibi hatalar lahn-i hafî olup Kur'an tilâveti sırasında görülen bu tür hataların yapılması mekruh görülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Şihâh*, “İhn” md.; Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “İhn” md.; *Kâmus Tercümesi*, “İhn” md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, “İhn” md.; Buhârî, “Tevhîd”, 50, “Ezân”, 102; Müslim, “Şalâtü'l-müsâfirîn”, 232-238; Dârekutnî, *es-Sünen* (nşr. Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî), Kahire, ts. (Dârü'l-mehâsin), I, 239; Beyhâkî, *Şu'abü'l-îmân* (nşr. M. Saîd Besyûnî), Beyrut 1410/1990, II, 540; Ferrâ el-Begavî, *Şerhu's-sünne* (nşr. Şuayb el-Arnâût – M. Zühayr eş-Şâvîş), Beyrut 1403/1983, IV, 486-489; Nevevî, *et-Tibyân fi âdâbi hameleti'l-Kur'ân*, Dimâşk, ts. (Dârü'l-fikr), s. 58-64; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 205; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, Kahire 1369/1950, I, 133-138; İbn Kesîr, *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*, Beyrut 1385/1966, s. 54-61; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 211; Süyûtî, *el-İtkân* (Ebû'l-Fazl), I, 302-303; M. Abdür-raûf el-Münâvî, *Feyzû'l-ğadir*, Beyrut 1391/1972, II, 66; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye 'alâ metni'l-Cezeriyye*, Kahire 1308, s. 28.

ABDURRAHMAN ÇETİN

□ HADİS. Hadiste lahn, “Arap dilinin söz dizimini (nahiv) bilmemek yüzünden kelimeyi hatalı telaffuz etmek” mânasında kullanılır. Bir râvinin lahn yapmaması için hadis tahsiline başlamadan önce Arap gramerini ve lugatı öğrenmesi, rivayet edeceği hadisleri kitaptan değil Arap dilini iyi bilen ve telaffuzu düzgün olan hadis âliminin ağzından duyarak nakletmesi tavsiye edilmektedir.

Lahn yapılan bir hadis râvinin nasıl rivayet etmesi gerektiği üzerinde tartışılmıştır. Şa'bî, Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir, Evzâî, Abdullah b. Mübârek gibi muhaddis ve fakihlerle Nadr b. Şümeyl gibi dil âlimleri, hem Araplar'ın hem Resûl-i Ekrem'in kesinlikle lahn yapmaması sebebiyle rivayetin doğru şeklinin nakledilmesi gerektiği görüşündedir. Ebû Ma'mer Abdullah b. Sahbere, İbn Sîrîn ve

Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm gibi âlimler ise râvinin, lahn yapılmış bir hadis gramer kurallarına göre düzelterek rivayet etmeye kalkmasını yeni hatalara yol açabileceğini dikkate almışlar, bundan dolayı râvinin hadis iştittiği gibi hatalı olarak rivayet etmesinin daha uygun olacağını söylemişlerdir. İbnü's-Salâh bu görüşü, mâna ile rivayet etmeye taraftar olmayanların lafza aşırı bağlılığı olarak değerlendirmektedir. Ahmed b. Hanbel'in ağır telaffuz hatalarını tashih ettiği, önemsiz gördüğü hatalara ise dokunmadığı bilinmektedir (Hatîb el-Bağdâdî, s. 287).

İbnü's-Salâh gibi hadis âlimleri bir veya birkaç kelimesi eksik veya fazla olan yahut üzerinde lahn yapılan kelimelerin olduğu gibi bırakılmasını, ancak doğrusunun “tazbîb” denilen bir işlemle gösterilmesini uygun görmüşlerdir (bk. DABBE). Buna göre hatalı olduğu kabul edilen metin aynen yazılacak, onun üzerine bir dabe işareti koyup doğrusu sayfanın kenarında gösterilecektir (Burhâneddin el-Eb-nâsî, s. 367). Bir hadis kitabının müellif nüshasına mânaı bozmayan “ibn” gibi bir kelime veya vav, elif gibi bir harfin bulunduğu bilinir, fakat istinsah edilirken bu kelime yahut harflerin sehven yazılmadığı anlaşılırsa herhangi bir açıklama yapmadan, bazılarının göre ise baş tarafına “ya'nî” kelimesi ilâve edilerek aslına uygun şekilde yazılabileceği belirtilmektedir.

Lahn yapılan hadis şifâhen rivayet edilirken önce onun doğru şeklinin okunup ardından hangi hocadan nasıl bir hata ile geldiğinin söylenmesi gerektiğini kabul edenler olduğu gibi önce hatalı şeklinin, sonra da doğrusunun okunmasını uygun görenler de vardır. İzzeddin İbn Abdüsselâm lahn yapılmış bir hadisin rivayeti konusunda farklı bir kanaate sahiptir. Ona göre böyle bir hadis Hz. Peygamber'in söylemediği, talebenin de hocasından onun doğru şeklini duymadığı dikkate alınmalı ve bu hadis rivayet edilmemelidir.

Hadis rivayetinde lahn bir tür yalancılık sayılmaktadır. Arap dil âlimi Asmaî lahnin nahiv bilmemekten kaynaklandığını, yeterli dil eğitimi almayan bir hadis talebesinin fasih konuşan ve lahn yapmayan Resûl-i Ekrem'in hadislerini rivayet ederken, “Kim benim ağzımdan bilerek hadis uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın” hadisinin tehdidi altında bulunduğunu ifade etmektedir. Lahn yapmamasıyla bilinen muhaddis Hammâd b. Seleme'nin,